LEHEN IL-MALTI

JAN.-MARZU, 1947 IS-SBATAX-IL SENA Għadd 191-193

IL-KITBA TAL-PROZA

(*Editorjal tal-* Prof. G. AQUILINA, B.A., LL.D., Ph.D. (Lond.)

L-*ITQAL hu mhux li tagħraf ħaġa minn oħra, ngħidu aħna għasfur minn siġra, lewn aħmar minn lewn iswed, imma li tfisser x'inhija n-natura li tagħżel ħaġa minn oħra. Ħaġa tassew ħafifa tagħżel il-lewn aħmar mil-lewn iswed; imma kemm hi ħaġa tqila twieġeb il-mistoqsija "X'inhu lewn iswed?" u "x'inhu lewn aħmar?" jonkella "X'inhu għasfur?" jew "X'inhija siġra?" Huwa dejjem tqil li tagħti definizzjoni tajba u sħiħa ta' ħaġa jew ħjiel. Fost il-kliem tqil biex tagħti definizzjoni tiegħu, definizzjoni sħiħa li tolqot il-ħsieb kollu mingħajr ma tħalli l-ebda dejl minnu barra, huma ż-żewġ kelmiet Proża u Poeżija. Imma hekk kif wieħed jista' jagħżel il-lewn iswed mil-lewn aħmar mingħajr l-għajnuna ta' ebda definizzjoni, hekk ukoll wieħed jista' jagħżel il-Proża mill-Poeżija mingħajr l-għajnuna ta' ebda definizzjoni. Kull wieħed minna jħoss biżżejjed d-differenza li tgħaddi bejn il-waħda u l-oħra biex jista' jgħid li* Nazju Ellul *u* Ineż Farruġ *huma żewġ xogħlijiet ta' proża Maltija waqt li* Non Omnis Moriar *u* Il-Kelma Maltija *huma żewġ poeżijiet. F'dan is-sens, il-għażla bejn kitba u oħra ma hix tqila. Dak li hu tqil tassew hu li tgħid* xinhu *li jagħmel 'l* Ineż Farruġ *u* Nazju Ellul *proża u* xinhu *dak li jagħmel* Non Omnis Moriar *u* Il-Kelma Maltija *poeżija.*

Mid-daqqa tal-għajn biss int tintebaħ mill-ewwel li dawn il-kitbiet jingħażlu mil-libsa; jiġifieri tintebaħ li l-libsa tal-poeżija u l-libsa tal-proża m'humiex maqtugħin minn xoqqa waħda. Sa hawn l-għajnejn waħedhom igħinuna biżżejjed. Għajnejna juruna li l-proża tilbes aktar imlaħlaħ mill-poeżija u li l-poeżija tilbes libsa aktar marbuta ma' ġisimha, maqtugħa u mfassla fuq qisien magħduda. Il-proża, li għedna tilbes imlaħlaħ, m'għandhiex, bħall-poeżija, qisien magħduda; mhix bħalha mkejla bil-qasba,

bin-nofs qasba u b'qisien oħra li għandhom ism jiet tagħhom fil-Prosodija. Imħabba f'hekk il-poeżija għandha inqas libertà għax jekk ma toqgħodx għall-kejl u l-qisien ma tibqax liebsa l-libsa li tixirqilha. Imma l-libsa biss mhix biżżejjed biex tgħidilna x'inhu dak li jagħżel il-poeżija u l-proża minn xulxin. Kieku kellna nsaqsu lil xi ħadd x'jagħżel iż-żewġ sessi minn xulxin u jweġibna li jingħażlu mill-libsa kulħadd kien jintebaħ li mhux biss ma taniex tweġiba sħiħa imma li lanqas biss semmielna l-akbar firdiet li jagħżlu sess minn ieħor. Kieku kellna nikkuntentaw rwieħna bil-libsa bħala sinjal tal-għażla kien ikollna ngħidu li l-proża tinbidel f'poeżija meta tilbes il-libsa tal-poeżija u l-poeżija tinbidel fi proża meta tilbes il-libsa tal-proża. Imma din hi bluha daqs kemm kienet tkun bluha tgħid li ż-żewġ sessi jinbidlu f'xulxin meta s-sess il-wieħed jilbes il-libsa ta' l-ieħor. Meta jiġri dan fost in-nies mhux bdil ta' sessi jkollna imma Karnival. U Karnival ukoll ikollna fil-letteratura meta l-proża u l-poeżija jilbsu l-libsa ta' xulxin.

Minn dan li għedna sa issa jidher li biex proża tkun proża u poeżija tkun poeżija jeħtieġ li l-waħda u l-oħra jilbsu l-libsa li tixirqilhom. Minn dan li għedna jidher ukoll li mhix il-libsa, mhix il-qoxra ta' barra li ssawwar il-poeżija jew il-proża imma xi ħaġa oħra, aktar ġewwinija, kif ser nuru aktar il quddiem. Il-poeti ħafna drabi jiktbu proża ħażina mhux għax neqsin mill-immaġinazzjoni u mill-idejat imma għax ilibbsu l-proża tagħhom dik il-libsa għammiexa, imdawwla bil-kwiekeb ta' l-ispirazzjoni, li tixraq lill-poeżija. Dun Karm hu l-ogħla poeta tagħna, imma l-proża tiegħu hi qajla proża kif għandha tinkiteb. Meta taqraha xxomm l-irwejjaħ tqal ta' weraq midbiel maqtugħ minn poeżiji miktuba jew maħsuba. Dun Pietru Pawl Grima u Dun Ġużepp Farrugia t-tnejn kitbu proża tajba imma meta messew il-poeżija ma tawx xogħol tajjeb.

Kiteb fuq hekk William Hazlitt fl-essay tiegħu On the Prose Style of Poets:

"I have an indifferent opinion," *kiteb dan l-awtur Ingliż,* "of the prose style of poets; not that it is not sometimes good, nay excellent; but it is never the better and generally the worse from the habit of writing verse. Poets are winged animals and can't leave the air like birds, with ease to themselves and delight to the beholders; but, like those 'feathered, two-legged things', when they light upon the ground of prose and matter of fact, they seem not to have the same use of their feet." *U żied ifisser*

ruħu billi jgħid: "Like persons who have been accustomed to sing to music, they are at a loss in the absence of the habitual accompaniment and guide to their judgment." *Għalkemm dan li qal Hazlitt mhux mingħajr xi eċċezzjonijiet, bħalma kien Alessandro Manzoni, il-poeta taċ-*Cinque Maggio *u l-*Pentecoste *u awtur ta' l-ikbar xogħol ta' proża bit-Taljan* I Promessi Sposi *u l-ktieb* La Morale Cattolica, *hu tassew li l-poeti qajla jirnexxu bħala prożaturi u li l-prożaturi qajla jirnexxu bħala poeti.*

Minn dan li għedna għandu jidher ukoll li l-essenza tal-poeżija mhix qiegħda biss fil-kejl u t-taqsim tal-versi kif nitgħallmu fil-prosodija, imma fir-ruħ tagħha, fin-natura ta' l-idejat; għax li ma kienx hekk kieku ma konniex nintebħu li l-proża ta' Keats hi l-proża ta' poeta u l-poeżija ta' Dickens hi l-poeżija ta' prożatur. Sir Arthur Quiller Couch, Professur ta' l-Ilsien Ingliż fl-Università ta' Cambridge, li miet m'ilux, fis-seba' taħdita li għamel lill-istudenti tiegħu, il-lum miġbura fi ktieb, jismu On the Art of Writing, *fisser xinhuma minn għalih l-aqwa żewġ diffikultajiet tal-proża u tal-poeżija. Dwar il-poeżija kiteb:* "The capital difficulty of verse consists in saying, ordinary unemotional things, of bridging the flat intervals between high moments"; *u dwar il-proża kiteb:* "The capital difficulty consists in saying extraordinary things, in running it up from its proper level to these high emotional, musical moments." *Minn dawn iż-żewġ diffikultajiet tal-waħda u l-oħra, il-qarrej għandu jifhem li l-kitba tal-poeżija u tal-proża tirriflettni f'żewġ mirja l-personalità tal-kittieb, tal-prożatur jew tal-poeta li jkun. Mid-diffikultà taż-żewġ għamliet ta' kitba nistgħu nifhmu wkoll ftit min-natura tal-proża jew tal-poeżija; l-istess kif mid-diffikultà tat-tixbit l-alpinista jista' jieħu idea tal-muntanja li jixxabbat magħha. Min jixxabbat fil-għoli jrid ikollu riġlejh u idejh tajba biex iqabbad. Min idejh u riġlejh mhumiex ta' saħħa m'għandux għax jixxabbat għax jaqa' u jweġġa'. Issa mhux kull min għandu idejh u riġlejh tajba għat-tixbit jiflaħ jixxabbat kull wieħed daqs l-ieħor. Hemm min jiflaħ jasal sa fuq nett, min san-nofs, min ftit iżjed, min ftit inqas, u hemm min ma għandux ħila jitla' 'l fuq minn dejl il-muntanja.*

Mela, bħal fit-tixbit tal-muntanja, hekk fil-kitba tal-proża u tal-poeżija. Hemm min jitla' sa fuq nett; hemm min jitla' inqas u hemm min jibqa' l-art. M'hemmx bżonn li kull prożatur u kull poeta jilħaq il-quċċata li jilħquha biss il-ġganti tal-ġenju, nies

bħal Omeru, Dante, Shakespeare, Virġilju u Goethe. Biżżejjed li l-prożatur, jew il-poeta, jinqata' mill-art bħal għasfur fis-sema ikħal u jisseqqer fuq l-irjus tan-nies mehd'ja bil-kummerċ u t-traffiku tal-ħajja. Imma min bil-versi jew bil-proża ma jinqatax mill-kotra u la jixraqlu l-isem ta' poeta u anqas ta' prożatur.

*Fil-kitba tal-proża li aħna l-lum għaż'lna bħala s-suġġett tagħna, il-prożatur ma jitkejjilx mill-għadd ta' kliem li jkunu ħarġu mill-pinna tiegħu, imma mill-*kwalità *ta' l-idejat, u tal-ħila tiegħu biex ifissirhom bis-sengħa tal-kitba qawwija. Fl-aħħar mill-aħħar, kull wieħed minna hu prożatur, la darba ħadd minna fis-suq jew fl-uffiċċju ma jitħaddet bħall-poeti. U kieku kellu jkollna stenografu magħna biex iniżżel il-kliem li ngħidu kuljum fit-triq, f'darna, fuq xogħolna, kieku konna nsibu rwieħna, kull wieħed minna, awturi ta' volumi ħoxnin ta' proża. Fi kl'em ieħor u la kemm titkellem u lanqas kemm tiktèb ma jgħodd biex tqis ruħek prożatur; imma kif u x'tikteb. Alessandro Manzoni wera ruħu prożatur mill-aqwa b'rumanz wieħed biss,* I Promessi Sposi. *Minn dak in-nhar 'il hawn, qablu u fi żmienna, kemm romanzieri Taljani kitbu għexieren ta' rumanzi li l-lum intesew għax ma għaddewx mill-għarbiel taż-żmien? Tkun din il-ġrajja twiddiba għal dawk li jqiegħdu l-ħajja tax-xogħol tagħhom mhux fil-kwalità imma fil-kwantità.*

Kwalità! *Din hi kelma li rridu nfissru daqsxejn għat-tul biex naraw u nifhmu aħjar il-ħteġiet ta' kitbet il-proża. Għedt illi kieku stenografu kellu jniżżel kull kelma li ngħidu kuljum fit-triqat, fi djarna jew fuq xogħolna, konna nsibu rwieħna awturi ta' volumi ħoxnin ta' proża. Imma huma awturi ta' proża miktuba u magħrufa u magħżuża l-Kardinal Newman, Silvio Pellico, Victor Hugo, Blasco Ibañez u ħafna kbar oħra. Xinhu mela li jagħżel il-proża ta' dawn l-awturi mill-proża mhix miktuba tal-kliem li ngħidu kuljum jonkella mill-proża miktuba li tidher f'gurnali li taqrahom filgħodu u tarmihom filgħaxija? Xinhu li jagħżel il-proża ta' Giovanni Papini minn ħafna artikoli minsija li dehru fil-*Corriere della Sera. *jol-proża ta' Hilaire Belloc mill-artikoli li dehru fid-*Daily Mail? *Din ix-xi ħaġa kulħadd iħossha, għalkemm, bħall-ġmiel jew bħat-tbissima enimmatika ta' Mona Lisa, ma nistgħux ingħidu xinhi. Kulħadd iħoss li l-għajn li l-prożaturi tajba jimlew minnha mhix il-għajn komuni li minnha kulħadd itella' bramel ta' kliem li jixtered u jintilef. Quiller Couch ma ġabarx* The Oxford Book of English Prose *mill-*

ġurnali, għalkemm ħafna li jiktbu fihom huma nies ta' l-akbar ħila u tagħlim, imma minn klassiċi li jibdew mill-1326 sas-seklu tagħna; jiġifieri mill-kotba ta' nies li għax kellhom il-ħila jfissru idejiethom sbieħ b'kitba sabiħa baqgħu jinqraw għas-snin kollha ta' wara sal-lum.

Tassew, xinhi dik ix-xi ħaġa li, bħalma l-balzmu kien iżomm sħaħ l-iġsma tal-Masrin, żamm ukoll sħaħ il-proża ta' l-eqdem kittieba? Din ix-xi ħaġa li ma tistax tgħid xinhi, tista' ssejħilha il-kwalità *li toħroġ mill-għaqda ta' erba' elementi, jiġifieri* (1) *immaġinazzjoni qawwija*, (2) *sengħa tal-kelma*, (3) *sensibilità* u (4) *idejiet qawwija u intwizzjonijiet mhux ordinarji. Naraw issa dawn il-ħtieġiet waħda waħda.*

Semmejna l-ewwel immaġinazzjoni qawwija: *l-arti kollha għandha bħala l-aqwa biċċa xogħol tagħha li tittrasforma, jiġifieri li tagħti għamla oħra, lill-ħwejjeġ li naraw u l-ħsebijiet li naħsbu fil-ħajja ta' kuljum. Ix-xogħol ta' l-immaġinazzjoni tista' għalhekk ixxebbhu lill-effett li għandu d-dawl tal-qamar f'lejla sabiħa tas-sajf meta l-ħolqien jidhrilna mibdul qisu f'ħolma jew seħer li jagħlaq il-bibien tar-realtà u jiftaħ dawk tal-fantasija. Din hi l-akbar ħtieġa mhux biss tal-proża imma tal-poeżija wkoll.*

Mingħajr immaġinazzjoni ma jistax ikollok poeżija; mingħajr immaġinazzjoni anqas ma jista' jkollok proża letterarja. Jista' jkollok reportage, *dik il-proża ta' l-aħbarijiet kif joħorġu mill-aġenzija Reuter jonkella l-proża ta 'artikoli li jidhru fil-ġurġurnali dwar il-ħtieġa ta' dan jew dak is-servizz soċjali.* Reportage *iva, imma mhux proża letterarja. Hi l-immaġinazzjoni li ssebbaħ, tibdel u tagħti xejra oħra lir-realtà bħalma jagħti xeħta oħra lir-realtà tal-ħwejjeġ li naraw madwarna kuljum dawl il-qamar mimli f'lejl sajfi bnazzi. L-immaġinazzjoni ma żżidx fil-verità ta' dak li jingħad imma żżewwaq il-libsa li jilbes il-ħsieb biex dan jingħoġob u jiġbed aktar. Għal daqshekk hemm min fil-politika jitbażża' mill-proża mżewqa u ħajja bl-immaġinazzjoni, għaliex jaħseb li l-kelma mirquma tgħammex il-moħħ u torbot ir-rieda b'seħer. Mhux hekk kienu jaħsbu dari. Il-proża ta' Ċiċerun u ta' Demostène għadha magħrufa sa fi żmenijietna għall-ġmiel tal-għidut. Nistgħu naraw id-differenza bejn proża u oħra mid-differenza li tgħaddi bejn taħdita magħmula mill-Maġġur Attlee, il-Prim Ministru Ingliż tal-lum, u Churchill, il-Prim Ministru ta' żmien il-gwerra. Jista' jkun li hemm għaliex fi żmien il-paċi x'uħud jidhrilhom li hu aħjar l-istil għeri ta' At-*

tlee mill-istil imżejjen ta' Churchill, għax, bħall-inbid qawwi tal-għeneb, dan isakkar u jitla' fir-ras. Imma mbagħad m'hemmx għalfejn toqgħod tistenna l-fehma taż-żmien biex tgħid li Churchill, u mhux Attlee, għad jibqa' jissemma fl-istorja letterarja ta' l-oratorja Ingliża, bħal Edmund Burke u Pitt il-kbir.

Imma mbagħad mhux biżżejjed li l-kittieb ikun imżejjen bl-immaġinazzjoni bħalma mhux biżżejjed li jkollok il-lampa jekk din ma fihiex il-ftila wkoll. Għax hekk kif biex tixgħel il-lampa trid qabel tqabbad il-ftila, hekk ukoll in-nar ta' l-immaġinazzjoni biex jixgħel u jħeġġeġ irid ikun imsieħeb mis-sengħa tal-kelma *li tista' għalhekk issejħilha l-ftila ta' l-immaġinazzjoni. Tabilħaqq, kif tista' tqabbad dil-lampa ta' l-immaġinazzjoni mingħajr il-ftila tal-kelma li, mirquma u maħduma, mela taqbad tħeġġeġ f'dija sabiħa? Issa l-kelma biex tkun bis-sengħa trid tinkiteb l-ewwelnett kif titlob il-grammatka, it-tieninett kif titlob il-morfoloġija u mbagħad kelma tingħaqad ma' oħra u tinbena f'sentenzi skond ir-reguli tas-Sintassi Maltija u s-sentenzi jingħaqdu bejniethom b'mod li minn din il-għaqda u rabta toħroġ l-isbaħ ħlewwa li togħġob il-widna u sserraħ il-moħħ. Dan ix-xogħol jagħmlu l-aħjar min tħarreġ fit-tagħrif ta' l-istilistika jew retorika li l-Latini kienu jsejħu* ars dicendi. *Prożatur tas-sengħa jittqies min, mir-rabta ta' kelma u sentenza ma' kelma u sentenza oħra, għandu ħila joħroġ dik id-daqqa, dik ix-xejra ħelwa li b'kelma griega tissejjaħ* rhutmhós *u bil-Latin* numerus.

Issa waqt li l-ewwel ħtieġa, jiġifieri l-immaġinazzjoni, hi għatja tan-Natura nfisha, jiġifieri, ħaġa li titwieled biha u mhux iġġibha bl-istudju, it-tieni ħtieġa ġġibha bil-qari ta' l-aħjar klassiċi sew ta' art twelidek sew dawk ta' barra kif ukoll bi studju qawwi tal-kliem, morfoloġija u sintassi ta' l-ilsien li tikteb bih.

Bil-kelma sensibilità *rridu nifhmu qalb li tħoss is-sabiħ u l-ikrah minnha nfisha u malajr bħalma l-barometru jħoss l-iċken tibdil ta' l-atmosfera. Hi din is-sensibilità li tgħin lill-kittieb jagħżel bejn kelma u oħra, li jħaddem il-kelma ħelwa u jwarrab il-kelma ħarxa jonkella li jinterpreta ġrajjiet mill-ħajja b'qalb li tħoss xorta waħda l-għali u l-ferħ, l-ikrah u s-sabiħ, l-għoli u l-baxx, it-traġiku u l-komiku, l-aħrax u l-patetiku. L-istess sensibiltà li tgħinu jagħżel il-kelma sabiħa u jwarrab il-kelma kerha tgħinu wkoll iħoss il-mużika ta' għaqda kliem jew nisġa perjodar. Bħall-immaġinazzjoni, is-sensibilità titwieled biha, imma bħas-sengħa tal-kelma tista' tedukaha u tirfinaha bl-edukazzjoni tal-moħħ, tal-għajnejn u tal-widna.*

U fl-aħħarnett, il-kittieb jeħtieġ bħall-ħobż ħafna ta' idejat qawwija, jiġifieri idejat mhux ordinarji. Min jaqrak ma jkunx irid jisma' minn għandek ħwejjeġ ordinarji li jafhom hu, imma ħwejjeġ li għalih huma ġodda jekk mhux fihom infushom, għallinqas fil-lemħa li l-kittieb jarahom minnha. Il-bniedem jerfa' u jtella' l-idejat minn qalbu u minn moħħu bħalma l-bramel tas-sienja jtellgħu l-ilma mill-bjar. Issa hekk kif, jekk l-ibjar ikunu battala, il-bramel ma jtellgħux ilma jonkella jtellgħu l-ħama tal-qiegħ, hekk ukoll min f'moħħu m'għandux maħżuna l-idejat li jiġu mill-esperjenza, mill-qari u mill-kultura, ma jirnexxilux joħroġ minn moħħu idejat li jinteressaw lill-qarrej. Imma billi min jikteb, bħal min jitkellem, xi ħaġa jkun irid, bniedem bla idejat ikun qed jikteb xi ħaġa, imma xi ħaġa li ma tiswiex il-karta li tinkiteb fuqha. Jista' jkollok l-isbaħ immaġinazzjoni u l-akbar sensibilità, jekk int nieqes mill-idejat għax nieqes mill-qari jew mill-esperjenza u mill-kultura, inti qisek bniedem li għandek quddiemek ħajt għoli għoli li ma tistax taqbżu. Dan hu l-ħajt tal-limitazzjonijiet ta' l-edukazzjoni jew tal-personalità tiegħek. Tassew, kif jista' dal-kittieb jagħti lill-immaġinazzjoni għadd sabiħ ta' idejat qawwija biex din, bħas-saħħara, tibdilhom bl-ilwien tagħha bħalma x-xemx tibdel is-sebat ilwien tal-qawsalla?

Tabilħaqq li dak li l-Ingliżi jsejħu fiction u li aħna l-Maltin nistgħu ngħidulu stħajjil, ma jinbeniex ta' bilfors fuq ġrajja storiċi, imma mbagħad mhu xejn inqas minnu li xogħol l-immaġinazzjoni hu li din tibni l-istħajjil fuq xebh is-sewwa u li għalhekk ix-xogħol ta' l-immaġinazzjoni jikkonsisti fit-trasformazzjoni tal-fatti. Nistgħu nxebbhu lill-immaiġnazzjoni lil dawk il-bhejjem li jixtarru l-għalf tagħhom. Hekk kif dawn bl-ixtarr tagħhom jibdlu s-sustanza ta' l-ikel li jomogħdu, hekk ukoll l-immaġinazzjoni jew fantasija tal-bniedem tibdel in-natura tal-fatti mixtarra minnha. Issa hekk kif biex tixtarr irid ikollok x'tixtarr, xejn inqas l-immaġinazzjoni jew fantasija ma trid ikollha fatti x'tixtarr biex iżżewwiqhom b'dawk l-ilwien li jagħtuhom il-ħajja u l-għamiel. Fi kliem ieħor, il-kultura tal-kittieb tnewwel u tagħti l-ewwel materjal għall-idejat li mingħajrhom il-kittieb jista' jasal sa livell ċkejken biss.

Minn dawn il-ħtiġiet li semmejna, l-għodda tal-kitba sabiħa, nifhmu li biex proża tgħaddi mill-għarbiel tal-kritika rridu ngħarbluha f'dawn l-elementi li semmejna. Mill-oħla u mill-aqwa hi dik il-proża li tiġbor fiha l-erba' elementi flimkien fl-aqwa tagħ-

hom. Hi inqas qawwija skond id-differenza dik il-proża li jonqosha xi wieħed mill-elementi. Proża nieqsa ħafna minn dawn il-ħteġiet tingħad proża għax mhix poeżija—jiġifieri proża prożajka, proża dgħajfa, għajjiena, mejta. Mhux il-kwantità, mela, imma l-kwalità li tkejjel u tiżen il-proża. U biex tkejjel u tiżen il-proża trid tkun tifhem fil-miżien u fil-kejl u taf tgħabbar bil-ħaqq u mingħajr dnewwa. Kif nagħmlu dan turihulna l-kritika letterarja li f'Malta għad ma ħadetx xejra xjentifika. Kitba tajba ta' proża għandna imma kritika letterarja għad m'għandniex. Imma trid tkun tassew bla koltura letterarja biex issejjaħ kritika letterarja reċensjoni jonkella reċensjoni kritika letterarja. Injoranza bħal din tagħmel għajb lill-kittieb il-għaliex tixhed nuqqas ta' kultura u ta' sens ta' proporzjon. Għalhekk ilha tinħass il-ħtieġa ta' kritika letterarja li tgħallem il-prinċipji li jagħżlu l-kitba t-tajba mill-kitba l-ħażina. Mingħajr taħriġ bħal dan il-fehmiet letterarji u l-paraguni jsiru kif ġie ġie. Il-frugħa ħafna drabi ġġagħilna naraw ix-xogħol tagħna kbir wisq u xogħol ħaddieħor żgħir, u għalhekk iġġagħlna nfissru fehmiet li ma jagħmlulniex ġieh.

*Il-Malti stagħna bl-antoloġiji u bil-kitba ta' poeżiji u xi rumanzi, Għad jonqos, kif għedna, kitba dwar il-prinċipji letterarji li minnhom nistgħu naslu biex ingħidu għaliex din jew dik il-proża hi l-aqwa waħda jew l-agħar waħda jew hekk hekk fost il-proża tal-Malti jonkella għaliex il-kitba tixbah lill-kitba ta' R. Sabatini u mhux lil ta' Walter Scott jew bil-maqlub. Il-fehmiet wil-paraguni letterarji mhux billi tixħethom addoċċ, trid tkun taf twettaqhom. Biż-żmien għad ikollna l-*ars dicendi *ta' l-Ilsien tagħna wkoll.*